

Szilágyi Georgina–Flóra Gábor

Vallásos magatartás és viszonyulás az egyházhoz Nagyvárad Rogerius negyedében

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület, Tőkés László püspök személyes kezdeményezésére, 1994-ben elhatározta Nagyvárad magyar lakosságának átfogó, tudományos igényű számbavételét, különös hangsúllyal azoknak a változásoknak a felmérésére, amelyek a népesség vallásos értékvilágában, az egyház és a hívők kölcsönös viszonyrendszerében 1989 óta bekövetkeztek.

A kutatás szükségességét és időszerűségét mindenekelőtt az adja meg, hogy az új gazdasági és politikai helyzetben az egyházaknak is szükségszerűen újra kell értékelniük, miként tölthetik be leginkább keresztényi hivatásukat, a társadalmi összetartás és felelősségtudat erősítését szolgáló szerepüket. Erre az önismeretet építő erőfeszítésre az egyházakat hagyományos tekintélyük, társadalmi megbecsültségük is predesztinálja. A kommunizmus összeomlása után az egyház és a vallásos értékek maradtak azok az alapvető civil társadalmi elemek, amelyek mindvégig megőrizték hiteles közösségformáló erejüket, így pótolhatatlan szerepet tölthetnek be a történelmi hagyományok folytonosságára építő, de ugyanakkor az újat is természetes módon befogadó demokratikus intézmény- és értékrendszer kialakításában.

A kutatás megkezdéséhez az adta meg a közvetlen indítékot, hogy az 1992-es romániai népszámlálás jóval több református hívőt mutatott ki Nagyváradon, mint ahányan az egyház nyilvántartásában szerepelnek. A népszámlálók 42 000 magukat reformátusnak tartó személyt találtak, ám az egyházközösségek kimutatásaiban mindössze 22 000-en vannak. Bár hasonló különbségeket néhány más erdélyi városban is megfigyelhetünk, egyik sem olyan mértékű, mint a Nagyváradon észlelt 20 000-es eltérés. Ez a tény már önmagában is kérdéseket vet fel a vallásos értékek strukturálódását, az egyházhoz való tartozás minőségét és kifejezési módját illetően.

Az egyház számára létfontosságú, hogy világosan lássa a társadalmi és kulturális folyamatokat; azoknak a fő átalakulásoknak az alapvető irányát, amelyek most és a jövőben egyaránt meghatározhatják a vallási és egyházi munka lehetőségeit és korlátait. Különös súllyal vetődnek fel ezek a gondok az olyan vallási közösségek esetében, amelyeknek nemzeti és vallási önazonosság-tudatukat a kisebbségi helyzet szorító körülményei között, az államnemzeti politika és ideológia egyneműsítést célzó nyomásának folytonosan kitéve kell megvédelmezniük és újratermelniük.

A vallásos értékekhez való ragaszkodás és az egyház iránti szoros kötődés éppen ezért nemcsak alapvető társadalmi szerepet hivatott betölteni, hanem önmagunk megtartásának létfontosságú erejévé is kell válnia.

A tanulmányozott népesség fő jellemzői

A kutatás során arra törekedtünk, hogy a lehető legátfogóbb képet nyerjük a Nagyvárad Rogerius negyedi magyar lakosság számáról, demográfiai és társadalmi jellemzőiről, valamint felekezeti hovatartozásáról. A felmérés ugyanakkor lehetőséget nyújtott arra, hogy árnyaltabb ismereteket szerezzünk a magyar népesség vallásos magatartásáról, a vallásosság egyéni és közösségi megélésének minőségéről.

A vizsgálat során a vallási értékek és magatartások rendszerét nem zárt valóságként, örök érvényű adottságnak tekintettük, hanem a maguk folyamatosságában, átöröklődésük, megújulásuk társadalmi meghatározottságában próbáltuk megragadni. Mindez szükségessé tette, hogy a kutatás első szakaszában elsősorban a mennyiségi szempontok, a vizsgált társadalmi valóság alapvető dimenzióinak minél sokrétűbb, számszerű adatokkal is kifejezhető feltérképezése ke-

rüljön előtérbe. Az ennek során szerzett adatok reményeink szerint kiindulópontot jelentenek majd a mélyebb elemzéshez.

Kutatócsoportunk a Rét-Rogierius egyházközösség rogeriusi körzetében élő magyarságot vette számba. Ezeket az adatokat már elsődlegesen fel is dolgoztuk. Közben a felmérés kiterjedt a réti területre is, ahol mindeddig a személyek, családok 80%-át sikerült meglátogatnunk. A jelen tanulmányban bemutatásra kerülő adatok és következtetések kizárólag a rogeriusi körzetben végzett vizsgálaton alapulnak.

Minthogy kutatásunk célja a magyar lakosság szociológiai jellemzőinek minél teljesebb feltárása, a vizsgálatot nem mintavételes módszerre alapoztuk, hanem igyekeztünk felkeresni minden magyar nemzetiségű lakost, beleértve azokat is, akik vegyes házasságban élnek. Bár egy ilyen átfogó igényű törekvés sok hibalehetőséget rejt magában, a kitöltött kérdőívek nagy száma alapot ad arra, hogy következtéseinket tudományos szempontból használhatónak tekintsük.

A Rogierius körzeti felmérés 2796 családra terjedt ki. Ezekben a családokban 5014 felnőtt személyt és 1779 gyermeket találtunk. A megkérdezettek felekezeti megoszlása a következő: 2889 (41,57%) református, 1636 (33,43%) római katolikus, 63 (1,25%) evangélikus és unitárius, 101 (2,01%) baptista, 325 (6,08%) ortodox és más felekezetekhez tartozó személy. Ez utóbbiak etnikailag heterogén családokban élnek (305 család, a felmért családoknak 10,9%-a). A megkérdezettek 44,61%-a férfi, 55,38%-a nő.

A felmért személyek korösszetétele a következő: 1779 (26,18%) gyermek, 559 (8,22%) 18 és 30 év közötti fiatal, 2213 (32,57%) középkorú és 2202 (32,41%) 50 éven felüli.

Felmérésünk eredményeinek értelmezéséhez fontos adalék, hogy a városnegyedben a római katolikus, görög katolikus, ortodox és baptista felekezeteknek van saját templomuk; a református templom épülőfélben van; a többi felekezet tagjai Nagyvárad más részein levő templomokat látogathatják.

A Váradon vagy más nagyvárosban születettek a római katolikus népesség körében vannak jelen a legnagyobb arányban (55,12%). A református lakosság soraiban e születési-származási kategória már jóval kisebb (43,19%). Az evangélikus részarány 34,94%, míg a baptisták körében az őshonos nagyváradiak részaránya mindössze 22,77%, a faluról származók súlya viszont a baptisták esetében a legmagasabb (65,34%).

Jelentős különbségek figyelhetők meg a felekezetek tagjai között abban a tekintetben is, hogy mióta élnek Nagyváradon. Rendkívül figyelemre méltó, hogy a Váradra költözött baptista hívők túlnyomó része (93,58%) már nagyon régóta itt él. Hasonló helyzet mutatkozik az evangélikusok-unitáriusok esetében is: 83,72%-uk él több mint 15 éve Váradon. A református egyház tagjainak már jóval nagyobb része költözött be a városba a migrációs hullámok egy későbbi szakaszában (19,31%). Még egyszer hangsúlyozni szeretnénk azonban, hogy a fenti adatok kizárólag a felmért lakónegyed helyzetképét tükrözik, hiszen a nagyváradi illetőség ideje szoros összefüggésben van a városfejlesztés szakaszaival.

A felmért Rogierius negyedi magyar nemzetiségű lakosok 58,43%-a végzett csupán elemi iskolát, 28,75% rendelkezik középfokú végzettséggel, 4,48% fejezte be a technikumot és 8,31% szerzett egyetemi diplomát. A különböző felekezetek adatai azonban az átlagtól esetenként eltérő képet mutatnak. Kiugróan magas (17,46%) az egyetemet végzettek aránya az evangélikus és unitárius felekezethez tartozóak sorában. A római katolikus és a református egyháztagok esetében nem észleltünk jelentős különbségeket, továbbgondolásra érdemesek viszont a baptista felekezetre vonatkozó adatok. Az egyetemet végzettek aránya körükben megközelítőleg azonos a katolikus és református hívőkével, jóval alacsonyabb számban végeztek viszont középiskolát, sokkal többen maradtak meg az elemi iskolai fokozatnál.

A lakosság aktív és inaktív rétegre való tagolódása igen értékes mutatója a népesség gazdasági-szociális irányultságának. A vizsgálat során e vonatkozásban nyert adatok világos összefüggést mutatnak a felekezetek szerinti korösszetétellel: míg az összlakosság 40,88%-a inaktív, az evangélikus és unitárius felekezet tagjainak 55,5%-a tartozik ebbe a csoportba. A római katolikusok és a reformátusok aránya megközelíti a népesség átlagait, bár a reformátusok esetében az aktivitásnak némileg magasabb aránya figyelhető meg.

Érdekes megoszlás mutatkozik a különböző vallásfelekezetek tagjainak fő aktivitási szférákban való részvételében is: az evangélikus felekezet erős kereskedői, hagyományos kisipari középréteggel rendelkezik. Ők mondhatják magukénak a szolgáltatások terén dolgozó legnagyobb aktív lakosságú részarányt (53,57%). Őket követik a római katolikusok (43,55%), reformátusok (38,8%), valamint a baptisták (27,41%).

Az iparban dolgozók aránya szerint viszont az előbbi sorrend fordítottja alakul ki: világos korreláció állapítható meg a származási hely, az iskolai végzettség, valamint a foglalkozási megoszlás között. A jórészt faluról beköltözött és igen nagy arányban alacsony iskolai végzettséggel rendelkező baptista hívők más felekezetek tagjainál jóval magasabb részarányban tevékenykednek az iparban (69,31%).

Vizsgálatunk egyik fontos kérdése, hogy milyen mértékben, milyen gyorsasággal alkalmazkodtak a különböző felekezetek tagjai a megváltozott gazdasági és politikai körülményekhez. Ennek egyik sokatmondó mutatója az 1989 után kialakult vállalkozói réteg felekezetek szerinti megoszlása. Az árnyaltabb elemzés mélyebb vizsgálatot és minőségi szempontok alkalmazását igényelné. A rendelkezésünkre álló adatok alapján mégis elmondhatjuk, hogy a magukat római katolikusnak és reformátusnak vallók között hasonló arányszámban találtunk vállalkozókat (4,61, illetve 3,86%-ban), míg a baptista felekezet sorában viszonylagos lemaradás észlelhető.

Mint ahogy erre már korábban is utaltunk, a vizsgált népesség fő szociológiai dimenziói, valamint felekezetek szerinti megoszlása igen szoros összefüggésben van az egyes korcsoportok részarányával.

Bebizonyosodott, hogy egyértelműen az evangélikus és unitárius népesség a legidősebb: híveik 80,95%-a meghaladta már az 50 éves életkort. E közösségekben nevelt gyermekek száma elenyésző (2,35%), ezzel szemben a baptista felekezet ellentétes pólust foglal el. A református és római katolikus népesség korösszetétele jóval kiegyensúlyozottabb, közelebb áll a népesség átlagához. Az 50 évesnél idősebb és 18 évesnél fiatalabb lakosok részaránya felekezetenként a következő:

Felekezet	Idősek	18 éven aluliak
baptista	47,52 %	31,30 %
református	41,74 %	24,89 %
r. katolikus	46,88 %	26,08 %
evangélikus-unitárius	80,95 %	2,35 %

Vallásosság, kötődés az egyházhoz

A vizsgált népesség fentebb leírt szociodemográfiai jellemzői lehetővé teszik, hogy árnyaltabb képet alkothassunk a vallási értékek strukturálódását meghatározó fő tényezőkről.

A lakosság születési hely szerinti megoszlását azért is tekintettük fontos mutatónak, mivel rávilágít a településformák közösség-szervező, identitásépítő szerepére. A népszámlálási adatok és az egyházi nyilvántartás közötti, már említett különösen erős eltérés nyomán kiinduló hipotézisként fogalmaztuk meg, hogy ennek egyik lényegbevágó oka lehet a faluról bevándorolt népesség elégtelen integrációja a nagyvárosi életformába. Feltételeztük ugyanakkor azt is, hogy ré-

szint éppen e felemás integráció eredményeképpen a nemrég betelepült lakosság értékvilágában jelentős mértékben tovább él a szülőhely iránti tradicionális kötődés, amely a közösségi élet személyes, emocionálisan telítődött szférájában nyilvánul meg a legerőteljesebben. Bár városi lakosokká váltak, végeredményben megkettőzik közösségi életüket, ami kifejeződik eredeti szülőhelyi közösségük egyházához való kötődésük fennmaradásában is.

Feltevésünk nagyon termékeny munkahipotézisnek bizonyult azáltal, hogy vizsgálódásainkat a lakótelepi társadalom közösségi strukturálódásának lényeges dimenziói felé irányította. A felmérés során viszont világossá vált, hogy eredeti kiindulópontunk, bár az integráció lényeges vetületére utal, mégsem alkalmas arra, hogy teljes mértékben magyarázza azt. Adataink ugyanis arra utalnak, hogy a templomot nem látogató, falusi származású személyeknek csak kis hányada fejezi ki az egyházadó fizetése által eredeti egyházközösségéhez való kötődését. A reformátusok esetében ez az arányszám 5,99%, míg a római katolikusok körében 6,72%-ot tesz ki. Az evangélikus, unitárius, valamint a baptista felekezet tagjai közt nem találtunk olyan személyt, aki ily módon nyilvánítaná ki szülőhelyi egyházközösségével fenntartott kapcsolatát. Minden jel arra mutat tehát, hogy a betelepülés tömegmérésekben termelt ki egyfajta átmeneti helyzetet, a se ide, se oda nem tartozás identitásválságot előidéző állapotát.

Felmérésünk tükrében Nagyvárad Rogerius negyedében a faluról vagy kisvárosról beköltözött reformátusok 62,63%-a, a katolikusok 48,63%-a, az evangélikusok 39,02%-a nem jár templomba. Figyelemre méltó kivételt képeznek a baptista egyház faluról vagy kisvárosról származó hívei, mert körükben a templomba járás aránya igen magas: 87,17%.

Felvetődik a kérdés, hogy a hagyományos egyházak autentikus közösségformáló szerepe érvényesülhetett volna-e hatékonyabb módon, nyújthatott volna-e, és ha igen, miként, nagyobb sikerrel reális alternatívát azoknak, akik talán épp ennek hiányában szakadtak ki őseiktől örökölt egyházi közösségükből, hagyományaikból.

A baptista hívők rendkívül nagy templomba járási aránya arra enged következtetni, hogy ez az egyház a gyökereit veszített, jelentős hányadban falusi származású, alacsony iskolai végzettségű, nagyvárosba áramló, túlnyomórészt fizikai munkát végző személyek egy részének valamiféle támpontot, identitásélményt nyújt.

A templomba járásra vonatkozó Rogerius negyedi adataink nagyobb magyarázó erővel bírnak, ha összevetjük ezeket az előző években hagyományos közösségekben végzett vallásszociológiai felmérések következtetéseivel. Példaként az 1993–94-ben felmért baróti református egyházközösséget említhetjük, amelynek lakói a közösséghez való tartozást sok vonatkozásban természetes állapotként, születéstől fogva meglévő adottságként élik meg. A Baráthoz hasonló hagyományos közösség-szerveződési formákra mindenekelőtt az jellemző, hogy a hovatartozás elsősorban egy rituális szimbólumrendszer, nemzedékről nemzedékre örökölt, a közösség íratlan törvényei által érvényesített viselkedésmódok gyakorlása révén valósul meg. A templomba járás ily módon egyik legfontosabb eszköze a közösségi élmény folyamatos újraélésének: kifejezi önfenntartó erejét, vitalitását.

Eddig feldolgozott nagyváradi adataink épp ennek az alapvető önmegőrző funkciónak a hanyatlását, a tradicionális kötelékek felbomlását látszanak alátámasztani. Az átfogóbb elemzés viszont arra enged következtetni, hogy az egyházhoz való kötődés formális rituális cselekvésekben való kifejezése (templomba járás) nem értelmezhető kizárólag az elgyökértelenedés folyamataival, hanem az elmúlt 40 év társadalmi, politikai körülményeinek szélesebb összefüggésrendszerében kell értékelnünk. Nyilvánvalóvá válik ez, ha az egyházhoz való kötődés minőségének, formáinak tanulmányozását kiterjesztjük a Nagyváradon született régi városi lakosságra is. Felmérésünkből világosan kitűnik, hogy a Rogerius negyedi népességnek ez a része még alacsonyabb arányban látogatja a templomot.

Templomba nem járók százaléka felekezet és születési hely szerint

Felekezet	Falu	Város
református	62,03	73,63
r. katolikus	48,63	63,74
evangélikus-unitárius	39,02	68,18
baptista	12,81	0

A lakóközösségi integrációs típusok szerepének elemzése után nézzük meg közelebbről a szekularizációs folyamatban szerepet játszó, a vallásszociológusok által kiemelt tényezőt: az iskolai végzettséget.

A Rogerius negyedi felmérés általános eredményei világosan jelzik a fő tendenciát: az iskolázottsági szint növekedésének mértékében fokozatosan csökken a rendszeres templomba járás. A rendelkezésünkre álló adatok nem teszik azonban lehetővé, hogy árnyaltabb képet nyerjünk a nem hagyományos értelemben vett vallásosság helyéről, elterjedtségéről és formájáról, sem pedig azt, hogy a vallási attitűdök e dimenzióit az iskolai végzettség függvényében elemezzük. Ezért következtetéseinket egyetlen hagyományos ismervre, a templomba járás tényére, illetve gyakoriságára alapozzuk.

Igen érdekes következtetésekre ad alkalmat, ha összehasonlítjuk a különböző felekezetekhez tartozó személyek templomba járási adatait aszerint, hogy rendelkeznek-e vagy sem felsőfokú iskolai végzettséggel.

Templomlátogatási arány százalékban az össznépesség és felsőfokú végzettség függvényében

Felekezet	Össznépesség	Felsőfokú végzettség
református	32,95	32,79
r. katolikus	43,03	42,89
evang. -unit.	36,50	18,10
baptista	90,00	100,00
ortodox	21,85	11,10

E táblázatban két ellentétes pólus rajzolódik ki. Igen figyelemre méltó, hogy a baptista egyházhoz tartozó személyek esetében a magas iskolázottság nemhogy csökkentené, hanem még emeli az amúgy is csaknem százszázalékos templomlátogatási arányt. Míg ebben az esetben egy tudatos vállalásról és elkötelezettségről van szó, az ellenkező oldalon (az etnikailag vegyes házasságban élő ortodoxok esetében) a magasabb fokú iskolázottság a népesség átlagánál is inkább gyengíti a szülőktől örökölt valláshoz való kötődést. A katolikus, illetve református és evangélikus felekezet közötti eltérés viszont azt látszik igazolni, hogy a hagyományos történelmi egyházak esetében sem szükségszerű az összefüggés az iskolázottság növekedése és a vallásosság csökkenése között. Noha adataink nem teszik lehetővé a jelenséget befolyásoló összes fontos tényező azonosítását, a nagyváradai népesség lakóhelyi, származás szerinti, valamint korösszetétele alapján feltételezhetjük, hogy a katolikusok körében az értelmiségi templomba járók magasabb arányszáma kapcsolatban van a Nagyváradon születettek, valamint az idősebb korosztály nagyobb súlyával.

Vizsgálatunk megkezdésekor még nem volt teljes mértékben áttekinthető a rendszerváltás nyomán elindult átalakulási folyamatok hatása a szakmai, társadalmi átrétegződésre. Ezért tanulmányunkban a szociológiai irodalomban hagyományosan elfogadott alapvető tevékenységi szférák szerinti felosztást alkalmaztuk.

A vallásosság aránya százalékban felekezet és tevékenységi terület szerint

Felekezet	Tevékenységi terület			
	ipar	szolgáltatás	vállalkozó	inaktív
református	32,95	35,80	23,80	33,62
r. katolikus	34,31	35,80	27,02	52,31
evang.-unit.	14,28	6,66	nincs adat	57,14
baptista	87,80	100,00	100,00	84,61
ortodox	19,09	14,40	0	30,64

A fő különbség a gazdaságilag aktív és inaktív népesség között mutatkozik. A baptista felekezet kivételével mindenütt jóval magasabb templomba járási arányszám figyelhető meg a gazdaságilag nem aktív személyeknél.

Ha összehasonlítjuk a fenti adatokat a korösszetétel szerinti vallásossági mutatókkal, nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az inaktív személyek intenzívebb templomba járása jórészt az idős korcsoport fokozott vallásos aktivitásának köszönhető.

A templomba járás százaléka idősök körében felekezetek szerint

Felekezet	Össznépesség	50 éven felüliek
református	32,95	35,80
r. katolikus	43,02	51,06
evangélikus-unit.	36,50	45,09
baptista	90,00	92,90
ortodox	21,50	21,54

Az aktív lakosság vallásosságának megoszlása tevékenységi területek szerint egy továbbgondolásra feltétlenül érdemes tényre hívja fel a figyelmet: a vállalkozók (a baptisták kivételével) különösen alacsony arányban vesznek részt az egyházi szertartásokban.

Következtetések

Kutatásunk a „vallásos öntudat” társadalmi megnyilvánulását egyetlen dimenzió (a rendszeres templomba járás elterjedtsége) révén próbálta megragadni. Ezáltal a vallásgyakorlás olyan minőségi szintjéről próbáltunk minél pontosabb helyzetképet kapni, amely a hívő közösséggel fenntartott többé-kevésbé rendszeres kapcsolattartásban fejeződik ki. Tudatában vagyunk annak, hogy a lakosság vallás és egyház iránti viszonyulása nem meríthető ki a fent jelzett fogalom- és kritériumrendszer segítségével. A templomba járás ténye önmagában nem feltétlenül utal a hitbéli közösségi érzés aktív megélésére és főként nem annak minőségére. Jelentheti az egyházi és vallási kötődés tudatos vállalását, de kimerülhet a többé-kevésbé formális csatlakozás jelképes kifejezésében is.

Mindezeket előrevetítve talán tisztábban láthatjuk a kutatás által kimutatott általános templomba járási arányszám szociológiai értelmezhetőségét is. A felmért népesség 36,59 %-a vallja magát rendszeres templomlátogatónak. E számadat végeredményben egy kölcsönös, kétirányú kapcsolat két pólusát világítja meg. Egyrészt utal arra, hogy a népesség milyen mértékben tartja fontosnak vallásosságát azáltal is kinyilvánítani, hogy kapcsolódik az egyházhoz és a hitbeli közösséghez, másrészt pedig tükrözi azt is, hogy kikkel, milyen társadalmi csoportokkal van folyamatos kapcsolatban az egyház.

Ahhoz, hogy e dimenzió magyarázó értékét pontosabban felmérhessük, a kutatás a vallásos magatartás két másik mutatóját is figyelembe vette: a konfirmáltak-áldozók, valamint az egyházadót fizetők arányszámát. Feltételezésünk szerint az előbbi a vallás mint kultúrforma elfogadását, továbbadását jelenti (a felmért közösségen belül 80,90% vállalja a vallási hovatartozás ilyen módon való kifejezését), míg egyházadót 52,05%-uk fizet. Ez utóbbi arányszám véleményünk szerint leginkább az egyháznak mint a vallásos kötődés legitim intézményes keretének elfogadására utal.

Az a tény, hogy mindkét mutató, de különösen az áldozók-konfirmáltak aránya jóval magasabb értéket mutat, mint a templomba járás esetében, nagy valószínűséggel alátámasztja azt a kutatásunk más adatai által is igazolt következtetést, hogy a valláshoz és egyházhoz való kapcsolódás hagyományos, formális kinyilvánításának módozatai állandóbbnak bizonyultak, mint az aktív tudatos részvétel és kötődés megélését, a minőségileg magasabb szintű azonosulást feltételező cselekvésmódok.

Mindez igen élesen veti fel a vallásos nevelés, a vallási értékek továbbadásának, a nemzedékek közötti folytonosság fenntartásának, megőrzésének gondjait. Az a tény, hogy a kutatásunk során felmért családok gyermekeinek 64%-a nem részesül semmiféle vallásos oktatásban, talán minden másnál világosabban tárja fel az alapvető vallási értékek iránti közömbös magatartást, a családon belüli közvetítésükről való lemondást. Nyilvánvaló, hogy e folyamat megértéséhez nem elégséges, ha pusztán a vallásos öntudat erőszakos politikai eszközökkel való rombolása következményeként fogjuk fel. Ennél sokkal szélesebb körű és mélyrehatóbb társadalmi átalakulás és életmódváltozás vezetett ide. A lakótelepi társadalom talán minden más települési formánál koncentráltabb módon foglalja magában az urbanizációval, iparosítással, az ezeket kísérő nagyméretű mobilitási folyamatokkal bekövetkezett értékbeli átalakulásokat.

Ahhoz azonban, hogy lakóhely és vallásosság mai viszonyáról átfogó társadalmi képet nyerhessünk, nem rekedhetünk meg egyetlen települési forma vizsgálatánál. Magáról Nagyváradról sem kaphatunk teljes helyzetleírást anélkül, hogy az eddigi elemzést kiegészítsen a belvárosi közösségek számbavételével.

A kutatás kiterjesztése olyan tipológiai szempontok alkalmazását teszi majd lehetővé, amelyek révén lehetőség nyílik nemcsak országon belüli, hanem nemzetközi összehasonlításokra is. Mindez alapot nyújt majd arra, hogy fokozatosan áttérjünk a vallási identitás minőségi szintjeinek, megnyilvánulási formáinak számbavételére, a vallásos értékek megélésének mélyrehatóbb elemzésére. Mindenekelőtt gondolunk itt annak közelebbi megvilágítására, hogy miként fogadja a társadalom az egyház közösségépítő, integrációs törekvéseit, milyen elvárások jelentkeznek az egyházi intézmények iránt egyéni és csoportszinten.

Az elemzésre váró másik fő kérdés hit és társadalmi környezet kölcsönös viszonyára vonatkozik. Annak módozatait kell megvizsgálunk, hogyan közvetíthet az egyház eredményesebben olyan emberi kapcsolatokat, amelyek a hitet mint életalkotó valóságot hordozzák; miként juthatnak el egyének és közösségek a vallásosság megélésének hiteles, jövőorientált, a hatékony társadalmi cselekvést elősegítő szintjeire.